Sven Cvek, University of Zagreb, Croatia

Tijela u tranziciji: transnacionalna ekonomija i nacionalna zajednica u Neuromanceru i Cosmopolisu

U svom članku o deteritorijalizaciji američke književnosti Paul Giles zastupa tezu da je oko 1980. u književnosti SAD-a nastupio transnacionalni period, bitno određen “pozicijom SAD-a unutar globalnih mreža razmjene” (Giles 46). Po njemu taj je period načelno sličan ranim danima izgradnje američke nacije, “kada nacionalne granice i običaji još nisu bili sasvim oblikovani i utvrđeni” (55) i kada je “identitet nacije bio neodređen i nedovršen poput njezine kartografije” (41). Gilesov je pokušaj uspostavljanja takve genealogije američke suvremenosti zanimljiv iz više razloga, a ovdje ću se zadržati tek na jednom (iako dovoljno kompleksnom) aspektu te teze. Naime, posebno je zanimljivo kako Giles artikulira vezu između nacionalnoga imaginarija i rasprostranjenosti nacionalnoga teritorija te kako u tom kontekstu razumije ulogu ekonomije. Giles tako tvrdi da su “deteritorijalizirajuće sile [neoliberalne globalizacije od oko 1980] snažno narušile nacionalni identitet SAD-a, a posebno vezu između prostora nacije i ostatka svijeta” (48). Da bi teoretski promislio promjene koje zahvaćaju te aspekte nacionalne države (imaginarij i teritorij), Giles poseže za konceptom “deteritorijalizacije” koji preuzima od Deleuzea i Guattarija. Oni se pak konceptom služe da bi opisali “tokove žudnje koji prelaze granice jasno razdvojenih teritorija”. "Deteritorijalizacija" društvenoga tijela za te autore predstavlja “najznačajniju i najvažniju tendenciju kapitalizma” (Giles 2007: 46). Dakle, termin kojim Giles opisuje stanje američke književnosti i, za ovu priliku važnije, transformacije nacionalnoga identiteta, prvotno označava “tendenciju kapitalizma”. Bitna veza između ekonomskog i društvenog ostaje prisutna i kod Gilesa, jer po njemu do spomenute deteritorijalizacije nacionalne književnosti od 1980. dolazi s transformacijama u ekonomiji, točnije, s usponom globalnoga kruženja kapitala koje je i potaklo razvoj globalnih komunikacijskih mreža i o njemu ovisilo. Sličnu tezu o "transnacionalnosti" SAD-a kao posljedici globalne cirkulacije kapitala nudi i Frederick Buell u svojoj analizi preobrazbe američkoga

eISSN 1847-7755; doi: 10.15291/sic/1.1.lc.9

nacionalizma u “post-nacionalnom” dobu (neoliberalne) globalizacije. Buell tvrdi da se američki “postnacionalni nacionalizam” oblikovao u dva koraka: prvo, 1980-ih, strahom od otvaranja američke ekonomije globalizacijskim procesima, a nacije ideji multikulturalizma, a zatim 1990-ih asimilacijom radikalnih aspekata multikulturalnosti u hegemonijsku nacionalnu ideologiju te diskurzivnim pripitomljavanjem “opasne” globalizacije i njezinim pretvaranjem u priliku za nove nacionalne uspjehe. Buell pritom stalno naglašava da je ključan moment u procesu “krhke konstrukcije novog [...] nacionalizma američki diskurz o globalizaciji i s njim povezana pripovijest o [nacionalnoj] obnovi” (561). Kapital, u svom globaliziranom, financijaliziranom i informatiziranom obliku, ovdje se dakle pojavljuje kao sila koja prijeti rastočiti nacionalnu državu prelazeći, zanemarujući ili razgrađujući granice njezina teritorija i imaginarija. (Osnovna je potka teze u skladu s često ponavljanom idejom o globalnom kruženju kapitala kao prijetnji nacionalnoj državi.) Ali Buell naglašava da SAD istovremeno, u narušenoj poziciji dvadesetostoljetnog svjetskoga hegemona, reformira nacionalnu sferu (ekonomiju, politiku, imaginarij) u pokušaju da obuzda deteritorijalizirajuću snagu kapitala. David Harvey je, oslanjajući se na Arrighija, sumirao tu ambivalentnu poziciju SAD-a u svojoj tezi o Americi kao “kapitalističkoj imperijalističkoj” sili, rastrganoj između pokušaja da stavi pod nadzor kaotične globalne tokove kapitala koje sama pokreće (Harvey 26).

Taj kratki teorijskopovijesni ekskurs neka posluži kao uvod u jednu književnu analizu odnosa između američkoga nacionalnog imaginarija i deteritorijalizirajuće moći kapitala. Tekstovi na koje ću se osvrnuti jesu Neuromancer Williama Gibsona (1984) i Cosmopolis Dona DeLilla (2003). Prvi suzdržanim slavljenjem nematerijalnoga – rada, novca, informacijske ekonomije – predstavlja ideološki potporanj ekonomskoj reorijentaciji SAD-a u doba fleksibilne akumulacije te ujedno bilježi suvremene strahove od posljedica globalizacije za nacionalnu zajednicu. Drugi, ukotvljen u traumatičnu stvarnost napada od 11. rujna 2001. i obilježen početkom ekonomske recesije, nudi pesimističnu kritiku učinaka političke i ekonomske deteritorijalizacije na sudbinu SAD-a. U oba se, međutim, dade iščitati svojevrsna homologija između fleksibilizacije ekonomije, deteritorijalizacije nacionalnoga suvereniteta/identiteta, i materijalnosti ljudskoga tijela. Drugim riječima, tijelo se u tim tekstovima nadaje kao privilegirano mjesto ispisivanja američke nacije u kontekstu globalizacijskih procesa.

Znakovito je u tom kontekstu da je krajolik Caseova istinskog "doma", megalopolis Boston/Atlanta, opustošen deindustrijalizacijom…

Gibsonov Neuromancer već je čitan u sličnu ključu. U tom klasiku cyberpunka tijelo je "meso" koje glavni lik Case "prezire" i u kojemu se osjeća kao u "zatvoru" (Gibson 6). Kada prvi put nakon godina apstinencije ponovno ulazi u cyberspace, niz Caseovo lice teku "suze olakšanja" (ili "oslobođenja", release), a virtualno ne-mjesto on osjeća kao svoj "dom" (Gibson 52)[1] . Sfera nematerijalnog tu je jasno privilegirana u odnosu na materijalnost tjelesnoga postojanja. Znakovito je u tom kontekstu da je krajolik Caseova istinskog "doma", megalopolis Boston/Atlanta, opustošen deindustrijalizacijom: "razoreni industrijski pejzaž" i "ruševine rafinerija" koje Case gleda iz vlaka svjedoče o industrijskoj ekonomiji i materijalnoj proizvodnji kao stvarima davne prošlosti (Gibson 85). Dodamo li tome još motiv nematerijalnoga novca – gotovina je u Neuromanceru polu-legalno sredstvo plaćanja – slika svijeta kao "informacijskog autoputa" (riječima jednog od najutjecajnijih američkih pobornika tehnologizacije Ala Gorea) postaje potpuna.

Iz te perspektive gubitak materijalnoga tijela u Neuromanceru podudara se s dominantnim trendovima suvremene reorijentacije američke ekonomije. Nematerijalni rad "simboličkih analitičara", transnacionalne, decentralizirane komunikacijske mreže, globalna mobilnost ili (češće) tek globalna dostupnost radne snage – sve te značajke fleksibilne akumulacije mogu se prilično nedvosmisleno iščitati iz Gibsonova romana[2] . Preklapanja između Gibsonove distopije, reorganizacije američke ekonomije i izjava poslovnih i političkih moćnika s početka osamdesetih nisu prošla nezapaženo. Terence Whalen tako piše da je Reaganov ministar vanjskih poslova George Shultz (1982 – 1989) vidio računalne poduzetnike kao nove "pionire" (poput onih koji su osvajali Divlji zapad) te smatrao da će "informacija uskoro postati nova međunarodna valuta". Whalen zatim citira ideologe Nove desnice koji su slavili informacijsku tehnologiju kao oruđe za stvaranje "jaza između interesa poduzetnika i autoriteta nacionalnih vlada" (Whalen 76). Najavljivani kraj industrijskoga poretka, bitan ideologem američke ekonomske politike početkom 1980-ih, bio je dakle od poslovnih i političkih elita izjednačavan s oslobođenjem od državne kontrole i rušenjem nacionalnih granica. Dakako, očito je da su takvi proglasi o konačnom kraju državnog uplitanja u pitanja ljudske slobode povezani sa suvremenom politikom deregulacije kako

ju je provodila vlada Ronalda Reagana. U skladu s neoliberalnom dogmom nevidljiva ruka slobodnoga tržišta se tu pojavljuje i kao svojevrsni regulator zajednice te jamči njezin napredak i društveni sklad. Tu je lako uočiti određenu kontradikciju karakterističnu za neoliberalnu državu: kapital je s jedne strane osloboditeljska sila, ali i sila koja potencijalno ugrožava nacionalnu zajednicu, jer je svojim transnacionalnim ili globalnim dosegom nužno nastoji nadvladati. Stoga određena doza društvene homogenizacije može u tom kontekstu poslužiti konsolidiranju nacionalne zajednice. Neuromancer, u skladu s takvim paradoksom neoliberalne države, pokušava uspostaviti protutežu deteritorijalizirajućoj snazi transnacionalnoga kapitala ponovnim oživljavanjem nacionalnih mitova, sada u kontekstu globalizacije. Neuromancer je tako obilježen podvojenošću spram globalizacije, što je, po Buellu, obilježilo posljednja dva desetljeća američkoga dvadesetog stoljeća. U skladu s opisanim paradoksom neoliberalne države, kod Gibsona ulazak SAD-a na globalno tržište predstavlja prijetnju hegemonijskom modelu nacionalne zajednice, ali i novu priliku za globalno širenje nacionalne ekonomije. Metafora cyberspacea tu se ukazuje kao ponovljena verzija jednog od utemeljujućih američkih mitova, jer virtualni prostor funkcionira kao nova granica (frontier) koju pustolovni junak mora istražiti. Buell zastupa upravo takvu tezu kada opisuje Casea kao “kauboja na granici cyberspacea”, koji

u postmoderni, hiperrazvijeni svijet donosi uzbuđenja iz vremena prije Fredericka Jacksona Turnera; ako je stara granica sada u potpunosti iskorištena, a njezina uzbuđenja, nakon multikulturalnih/postkolonijalnih preispisivanja povijesti, obilježena osjećajem krivnje, isprobajte onda cyberspace u naizgled polikulturalnoj, globaliziranoj eri. Ne samo da se tu mnogi stari stavovi mogu obnoviti, nego je u cyberspaceu moguće othrvati se temeljnom strahu izazvanom globalnom reorganizacijom: strahu od poništenja prostora nacije – njezine kulture, društvenih odnosa, pa čak i geografije – pod udarom suvremenog kapitalizma [...] (566)

Buell zaključuje da je u Gibsonovu romanu cyberspace “nova američka granica, dostupna privilegiranom subjektu koji predstavlja [...] novu verziju američkoga popularnog junaka” (566). Doista, i Robert Reich, čovjek koji će kasnije postati Clintonov ministar rada, u utjecajnu je tekstu iz 1983. nazvao globalno (informatizirano) tržište “sljedećom američkom granicom” (v. Reich). Dakle, iako se avanture Neuromancera odvijaju po raznolikim stvarnim i virtualnim prostorima, globalna geografija je u romanu vrlo jasno iscrtana iz američke perspektive. Da je ta perspektiva u odnosu

na globalizaciju dvoznačna, jasno je vidljivo na primjeru glavnoga lika. Case naime jest žrtva nedosežnih korporacijskih struktura moći, ali je i beskrajno snalažljiv i pokretljiv[3] . Također, bez obzira na razinu prisile, eksploatacije i otuđenja, Case uživa u svom bestjelesnom, nematerijalnom radu. Sveprisutna retorika ovisnosti kojom Gibson opisuje Caseov odnos prema mjestu njegova rada, cyberspaceu, upućuje upravo na dvosmisleno i kontradiktorno kompulzivno uživanje u radu. Takva je podvojenost bitna karakteristike Neuromancera kao suvremene pripovijesti o ambivalentnu američkom položaju unutar globalizacijskih procesa. Globalizacija, obilježena kulturnom i etničkom raznolikošću i kolonizatorskim pohodom kapitala, predstavlja za SAD prijetnju (utjelovljenu u Mitsubishi Bank of America), ali i priliku za nove avanture.

U citiranom članku Reich također napominje kako u novoj, informatiziranoj ekonomiji utemeljenoj na nematerijalnom radu, “svijet stvarnih ljudi, uhvaćenih u prljavu i tešku borbu s problemima stvarne proizvodnje, postaje najizvrsnijim Amerikancima sve više stran”. Reich tu kritizira pojavu koju je sam nazvao “papirnatim poduzetništvom” (paper entrepreneurialism), a koja počiva na financijskim spekulacijama i “kreativnom računovodstvu” te, po Reichu, gubi iz vida materijalne temelje ekonomije (pa i one financijske). Cosmopolis Dona DeLilla, roman nastao dvadeset godina nakon Neuromancera, kao da daje pripovjedni oblik toj Reichovoj zebnji. Sada bih se htio nešto pobliže osvrnuti na drugi od ta dva romana u kojima silnice nacionalne i svjetske povijesti konvergiraju u figuri ljudskoga tijela.

Cosmopolis prati dan u životu Erica Packera, mlada, hiperbogata trgovca valutom[4] koji nadzire globalne tokove kapitala iz limuzine zarobljene u prometnoj gužvi Manhattana. Ali roman nije tek o ekonomiji, unatoč tome što se bavi Ericovim egzistencijalnim dvojbama izazvanim naizgled bezgraničnim dosegom i moći financijskoga kapitala. Kibernetičkoj egzistenciji Erica Packera DeLillo suprotstavlja uspomene iz njegova djetinjstva, nesputanu kolanju financijskoga kapitala kaotičnu gungulu njujorških ulica, a izoliranu svijetu cyber-kapitalističke klase izranjana i ožiljcima obilježena tijela stranaca koje Eric susreće na cjelodnevnom putu k brijaču. Taj DeLillov roman, kao uostalom i čitav njegov opus s prijelaza stoljeća, možemo čitati kao pripovijest o odnosu između transformativne snage ekonomije i američkoga nacionalnog imaginarija. Sam DeLillo je ustvrdio nešto slično u intervjuu iz 2003. kada je o Cosmopolisu rekao sljedeće:

Dok sam radio na romanu, shvatio sam da je dan na koji se događa radnja posljednji dan jedne ere. Radi se o intervalu između kraja Hladnoga rata i početka sadašnje ere terora. Radi se u biti o devedesetima. Tržište je počelo posustajati baš kada se to događa i u romanu, u proljeće 2000. U romanu se to odvija brže jer se u romanima sve odvija brže. I to je razlog zašto je stvarnost u romanu tako preuveličana. Vrijeme i stvarnost su ubrzani. (Barron)

Cosmopolis je dakle roman o svojevrsnoj tranziciji, ali i roman koji nastaje u tranzicijskom trenutku. Također, radi se o romanu kojemu je temeljni interes najznačajnija sila u američkom društvu: sila tržišta. Iz gornjega je citata (i samoga romana) jasno da DeLillo vidi tržište kao fundamentalnu silu koja pokreće povijest i čije oscilacije označuju kraj jedne i početak druge ere. Kao šef tvrtke Packer Capital, Eric predstavlja sile neoliberalne globalizacije, ali i nastupa iz dvosmislene pozicije zemlje koja ih pokreće, SAD-a. Riječima Davida Harveya, Erica možemo opisati kao utjelovljenje proturječnosti kapitalističkoga imperijalizma (usp. Harvey 26). Eric u sebi sažimlje i teritorijalnu i kapitalističku logiku moći: on je i teritorijalno ukotvljen pokretač financijskih tokova, ali i nositelj nekontrolirana i kaotična širenja kapitala. Drugim riječima, kroz lik Erica Packera roman govori o deteritorijalizirajućim učincima kapitala na dominantni imaginarij američke nacije. Mnogi su kritičari zamijetili da je Eric, groteskna verzija suvremenog financijskog kapitalista, proizvod autorove otprije poznate skepse prema neoliberalnoj globalizaciji. Jerry Varsava, na primjer, tvrdi kako Packer "predstavlja globalizaciju" (95). No Ericova druga strana – njegov strukturalni položaj kao nacionalnog (američkog) središta globalnoga kruženja kapitala – uglavnom je zanemarivana. Ako dakle Packer u svojoj deteritorijaliziranoj cyber-kapitalističkoj egzistenciji predstavlja globalizaciju, on je ipak i Njujorčanin i Amerikanac, kobno sputan sjećanjima i povijestima kojih se uzalud pokušava riješiti. Moje čitanje Cosmopolisa polazi od pretpostavke da u tom tekstu DeLillo uspostavlja vezu između oblika društvenosti (forme zajednice) i oblika rada. U tom kontekstu Ericova afektivna ispraznost upućuje na potpunu nemogućnost izgradnje društvenih veza, dok su obje posljedica nematerijalnosti Ericova rada.

…kroz lik Erica Packera roman govori o deteritorijalizirajućim učincima kapitala na dominantni imaginarij američke nacije…

Odvojenost od bilo kakva oblika društvenosti uspostavlja se kao osnovna Ericova osobina već na početku romana. Gotovo beskrajno moćni dvadesetosmogodišnji financijski spekulant koji živi izoliran od svijeta u ogromnu stanu na Manhattanu "nema prijatelja koje bi mogao ugnjaviti telefonskim pozivom" (DeLillo 5). Ostatak romana prati Ericovu vožnju u limuzini prema Hell's Kitchen, četvrti u kojoj je odrastao: ondje se Eric želi ošišati. Odnosi s ljudima koje usput susreće površni su i distancirani, popraćeni tek šturim fragmentima dijaloga. U jednom času je i seksualni odnos u koji se Eric upušta bestjelesan, bez fizičkoga dodira: "Muškarac i žena dosegli su vrhunac gotovo istodobno, ne dodirujući ni jedno drugo, ni sami sebe" (DeLillo 52). Ta će se početna situacija – koju obilježava potpun nedostatak kako afektivnog tako i tjelesnoga odnosa – postupno mijenjati jer će Eric krenuti u potragu za bilo kakvim iskustvom koje bi pridalo autentičnost njegovu kibernetičkom postojanju i postavilo ga na kakav materijalni temelj; za iskustvm koje bi ga, ukratko, teritorijaliziralo. No na početku baš sve – Ericova prostorna izdvojenost i totalna zaštićenost, njegova komunikacijska i društvena izoliranost – upućuje na potpunu nemogućnost uspostavljanja afektivnih veza te na nepostojanje opipljiva temelja društvenosti. Eric, trgovac valutom, u potpunosti je određen informacijama, a virtualnost njegova životnoga iskustva kao da reproducira virtualne tokove financijskoga kapitala pod njegovim nadzorom:

Shvaćao je koliko mu je značilo kretanje podataka na ekranu. [...] Potpuno je plitko misliti da su brojke i grafikoni tek hladan zbroj neobuzdanih ljudskih energija, raznolikost žudnje i patnje svedena na blještave jedinice financijskih tržišta. Ustvari, sami podaci, strastveni i sjajni, predstavljali su dinamičan aspekt životnoga procesa. To je rječitost abeceda i numeričkih sustava, u potpunosti ostvarenih u elektroničkom obliku, u činjenici da je svijet nula i jedan, digitalni imperativ koji određuje svaki dah milijardi stanovnika planeta. To je kretanje biosfere. Naša tijela i oceani bili su tu, spoznatljivi i čitavi. (DeLillo 24)

Taj odlomak ukazuje na nekoliko bitnih stvari. Prvo, nematerijalnost Ericova rada sravnjiva je s osjećajem nematerijalnosti njegova historijskoga iskustva. Drugo, Ericovo spominjanje "svijeta" i "biosfere" naglašava globalni doseg Ericova djelovanja. I treće, Ericovo neprestano govorenje o sebi u prvom licu množine ("Trebamo se ošišati") nagovještava imperijalni karakter njegove moći, ali – jednako bitno – i zaziva društvenost koja kod Erica u potpunosti izostaje i čiji ga nedostatak definira. Iako Eric neprestano svodi materijalnost i raznolikost života na nematerijalnu sferu

financijske spekulacije, “neobuzdane ljudske energije”, kako roman naposljetku pokazuje, ne mogu se eliminirati: “Kako stvari ustraju u ovoj novoj i protočnoj stvarnosti, uobličene gravitacijom i vremenom” (83, moj kurziv). “Stvari” su posvuda na ulici kroz koju se Eric vozi. Ulica je obilježena svime što je središnjoj svijesti romana radikalno strano: prosjakinja, koja je “ukorijenjena u beton” (65), govori nepoznatim jezikom, crnci su izvor “afričkoga žamora”, a posvuda se razmjenjuje materijalna roba, “gotovina za zlato i dijamante. Prstenje, kovanice, biseri, nakit na veliko, antikni nakit. Ovo je suk, štetl" (65). Prepuna znakova materijalne proizvodnje i razmjene roba (“oblika novca tako zastarjela da Eric nije znao o njemu razmišljati”, 64), ulica predstavlja “uvredu budućnosti” (65) jer je ova, iz Ericove post-historijske perspektive, moguća samo u znaku cyber-kapitala.

U te je stranice Cosmopolisa (u skladu s ranije postavljenom tezom) upisana određena teorija zajednice: razmjena materijalne robe “oči u oči” uspostavlja i materijalno utemeljuje društvene veze, dok ih virtualna i bestjelesna financijska spekulacija ukida, kao što primjer Ericova bez-afektnog i a-socijalnog življenja pokazuje. Šarolika ulična zajednica, ujedinjena u razmjeni materijalnih dobara, za Erica predstavlja trag prošlosti. Kao što spomen suka i štetla pokazuje, ulica je stran, egzotičan palimpsest povijesnih referenci i (za Erica) prošlih trenutaka. Tragovi robe (tragovi prošlosti) tu su organski dio slike kaotične političke zajednice ispresijecane znacima razlike: razlike koja je rasna, rodna, vjerska, kulturalna, ali prije svega klasna. Izoliran i neopisivo bogat Eric stoji u oštroj opreci prema svemu “uličnome”. Ipak, Eric, izoliran u svojoj limuzini koja se probija kroz uličnu vrevu, zauzima proturječnu poziciju, istovremeno i unutar zajednice (kaotične ulice koja predstavlja prepreku njegovu kretanju) i izvan nje (u blindiranu vozilu iz kojega može virtualnim putem pristupiti bilo kojem lokalitetu). To proturječje tijekom romana eskalira i konačno, kada Erica ubija bivši zaposlenik Packer Capitala, rezultira u katastrofi. Kako sam najavio u uvodu, tu ambivalentnu konfiguraciju moguće je iščitati kao prikaz suvremene napetosti između globalne ekonomske sfere i američkog nacionalnog imaginarija. Nadalje, jasne klasne razlike vidljive u Ericovoj totalnoj odvojenosti od života ulice govore o razlomljenosti nacionalne zajednice do koje dolazi, DeLillo implicira, pod pritiskom globalizirane ekonomije. DeLillovo izjednačavanje financijskoga kapitalizma, nematerijalnoga rada i neautentične egzistencije jasno govori o autorovu viđenju suvremenoga ekonomskoga i nacionalnoga trenutka: za DeLilla globalna financijska

ekonomija ima pogubne posljedice na većinu stanovništva i na oblike društvenosti povezane s deteritorijaliziranim ekonomskim sustavom. DeLillov roman tako počiva na pretpostavci da virtualan i autoreferencijalan rad financijskoga kapitalista, koji novac stvara iz novca, gubi iz vida temelj ekonomije u materijalnom ljudskome radu. Za figurativnoga nositelja nematerijalnoga rada takva situacija neizbježno vodi rastjelovljenju te ukida mogućnost smislena odnosa prema drugima. Dakle, Ericov osjećaj egzistencijalne neautentičnosti, nedostatak teritorijalnog utemeljenja i nemogućnost uspostavljanja afektivnih veza usko su povezani. Važno je naglasiti da je tu upravo rad pozadina na kojoj se afektivne veze uspostavljaju ili raskidaju, odnosno na temelju koje se zajednica konsolidira ili rasipa. Cosmopolis tako uspostavlja bitnu vezu između ekonomskih formi i oblika društvenosti.

Potvrdu toj tezi nalazim u sceni u kojoj Eric stiže na cilj svoga puta (ili bar njegova prvoga dijela). Brijačnica u koju je Eric krenuo smještena je u susjedstvu u kojemu je odrastao njegov otac. Iako će ustvrditi da "ovo nikada nije bio njegov dom ili njegova ulica", Eric svejedno "na ovome mjestu osjeća što bi njegov otac osjećao" (DeLillo 159). Eric će kasnije reći kako "moć najbolje djeluje kada nije sputana sjećanjem" (184). Brijačnica je pak ispunjena Ericovim sjećanjima iz djetinjstva. Vlasnik, Anthony Adubato, stari brijač talijanskoga podrijetla, pozdravlja Erica u svom "radnom odijelu" (160) i prisjeća se prošlosti radničkoga kvarta. Ali tu je i treća osoba, jedan u niza likova u Cosmopolisu koji su obilježeni fizičkim ožiljkom i nasilnom poviješću, Ericov vozač Ibrahim Hamadou. Ibrahim, sa "zatvorenim okom" (164) i ožiljkom, jedan je od Ericovih Drugih koji funkcioniraju kao nositelji materijalnosti povijesti. "[Ovog] je čovjeka očito obilježila povijest," razmišlja Eric, "[Ibrahimov] oprez i njegova pripravnost naučeni su na nekoj pješčanoj ravnici sedam stotina godina prije nego se rodio" (168). Ibrahim je dakle za Erica bitno određen nepoznatom, ali nasilnom poviješću. Međutim Eric tu također odbacuje svoju vlastitu povijest i odbija sudjelovati u brijačevoj priči o sjećanjima na djetinjstvo. Kao utjelovljenje cyber-kapitalizma, Eric negira vlastitu ukorijenjenost u teritorijalno određenu povijest. No Eric se upušta u kratak razgovor s Ibrahimom, i upravo će njegovo prisustvo omogućiti Ericu da na trenutak nasluti mogućnost afektivnog uključivanja u zajednicu. U jednom času Anthony i Ibrahim započinju razgovor o zajedničkom imigrantskom iskustvu; obojica su naime radili kao taksisti. Dok oni tako razmjenjuju uspomene na rad, Eric, danima moren nesanicom, napokon tone u san: "Uskoro su se

njihovi glasovi stopili u jedan samoglasnik, koji bi mu mogao omogućiti bijeg, promukao prolaz ispod duga pokrova nesanice koja ga je pratila noćima. Počeo je iščezavati, padati, i osjetio je kako negdje u mraku drhti pitanje. Ima li išta jednostavnije od sna?" (165) Tu mi se čini važnim napomenuti dvije stvari: glasovi Anthonyja i Ibrahima postaju "jedan samoglasnik" – to je slika zajedništva. Istovremeno, Eric predosjeća vlastiti kraj. Očito je da se u toj epizodi afektivna zejadnica gradi na dijalogu o zajedničkom sjećanju na rad. Dakle, društvena se veza tu uspostavlja na temelju klasne (i, dodajmo, rodne) pozicije. Stoga bi se dalo zaključiti da Ericovo odbijanje vlastitih sjećanja predstavlja i svojevrsno odricanje od određenog oblika rada i odgovarajućeg klasnog iskustva. U tom prizoru solidarnosti, koja nakratko obuzima inače potpuno izolirana Erica, DeLillo deteritorijalizirajućoj sili globalnoga kapitalizma suprotstavlja zajednicu utemeljenu u materijalnome radu. Iako se isprva osjeća "sigurno" u brijačnici, povjerava se dvojici muškaraca te privremeno nalazi utočište u prošlosti, Eric naposlijetku napušta to mjesto ne bili nastavio svoju potragu za "autentičnošću".

DeLillov opis ipak jasno upućuje na činjenicu da, ako možemo govoriti o uspostavljanju zajednice u gornjem primjeru, onda je ta zajednica krhka, multikulturalna i utemeljena na nostalgičnu povratku lokalnom iskustvu obilježenom sjećanjima na materijalni rad. Stoga se iz Cosmopolisa također može iščitati nostalgija prema vremenu kada je kapital imao jasnije teritorijalno utemeljenje i bio određen granicama ekonomski snažnoga SAD-a. Iz takve perspektive roman predstavlja jadikovku o gubitku američkoga ekonomskoga suvereniteta zbog iracionalnoga širenja financijskoga kapitala. Dok prikazuje taj gubitak, Cosmopolis također ocrtava obrise mogućih temelja novih društvenih veza. Kao što prethodno čitanje pokazuje, ti se temelji mogu pronaći, doslovno, u uspomenama radnih ljudi i sve bljeđim tragovima materijalnoga rada. To, međutim, nije put kojim će krenuti Eric, "građanin svijeta s njujorškim mudima" (26). U pokušaju da reteritorijalizira svoje bestjelesno i bez-afektno postojanje, Eric će – kao književna figura "kapitalističkog imperijalističkog" SAD-a u Harveyevu smislu – praktički svojevoljno potražiti smrt od ruke vlastitoga radnika. Nije naodmet spomenuti da je slika koja Ericu služi kao svojevrsno inspiracija za zaključni, samoubilački čin, prizor samospaljivanja prosvjednika protiv globalizacije, kojemu Eric svjedoči i koji ga fascinira.

Eric je prema vlastitoj smrti podvojen. S jedne strane, ona predstavlja ostvarenje obećanja cyber-kapitala o oslobađajućem rastjelovljenju. "Oduvijek je želio postati kvantni prah, prevladati tjelesnu

masu, meko tkivo oko kostiju, mišiće i mast" (206). Budućnosno orijentiran rad financijske spekulacije ovdje se pretvara u evolucijsku silu: "To bi bio konačan zamah cyber-kapitala, proširiti ljudsko iskustvo ka beskonačnosti kao mediju korporacijskoga rasta i ulaganja, za akumuliranje profita i zdrava nova ulaganja. Ali njegova se bol uplitala u njegovu besmrtnost" (207). Iako kapital u Ericovoj konačnoj viziji jamči transcendenciju, ipak ne uspijeva nadići posljednju materijalnu granicu na putu rastjelovljenja: samo tijelo. Eric nabraja materijalne, svakodnevne, tjelesne stvari koje ga određuju, te zaključuje: "Sebe je napokon spoznao, neprevedivo, kroz vlastitu bol" (207). Na kraju romana granično tjelesno iskustvo nadaje se kao granica deteritorijalizirajućem širenju kapitala. Ironično je da približavanjem takvoj tjelesnoj granici – i nasilnim, graničnim tjelesnim iskustvom – Eric teži vratiti autentičnost vlastitoj egzistenciji, istovremeno potpuno odbacujući tjelesnost materijalnoga rada (koja je, DeLillo sugerira, izgubljeni temelj nacionalne zajednice). Materijalnost gologa tjelesnoga života za Erica tako predstavlja teritorijalizirajuću protusilu, krajnju prepreku neprekidnu tijeku globalnoga kapitala.

U toj dvosmislenoj slici transcedencije putem uništenja možemo naslutiti granice DeLillove verzije antikapitalističke kritike. Ako Cosmopolis nudi kritiku potpuno financijalizirane transnacionalne ekonomije, roman također na različite načine pokušava teritorijalno utemeljiti – i tako prizvati u život – deteritorijaliziranu (američku) nacionalnu zajednicu. Smrt i uništenje tijela koji funkcioniraju kao granica širenju kapitala ukazuju na imaginacijsku dilemu – ili čak, s obzirom na povijesni kontekst romana, krizu – američke liberalne svijesti. S jedne strane, roman osuđuje učinke koje neoliberalna globalizacija (u kojoj su SAD odigrale presudnu ulogu) ima na nacionalnu zajednicu, dok se istovremeno nostalgično poigrava mogućnostima oživljavanja ekonomski zdrave (i ekonomski sigurne) američke nacije.

Bibliografija

Barron, John. "DeLillo Bashful? Not this Time." Chicago Sun-Times, March 23, 2003. http://web.archive.org/web/20030628120452/http:// http://web.archive.org/web/20030628120452/http>)

Buell, Frederick. "Nationalist Postnationalism: Globalist Discourse in Contemporary American

Culture." American Quarterly 50.3 (1998): 548-591. http://muse.jhu.edu/journals/american_quarterly/v050/50.3buell.html>

DeLillo, Don. Cosmopolis. London: Picador, 2003.

Gibson, William. Neuromancer. New York: Ace Books, 1984.

Giles, Paul. "The Deterritorialization of American Literature." Shades of the Planet: American Literature as World Literature. Ed. Dimock Wai Chee and Lawrence Buell. Princeton & Oxford: Princeton UP, 2007: 39-61.

Harvey, David. New Imperialism. Oxford & New York: Oxford UP, 2005.

Hoberek, Andrew. The Twilight of the Middle Class: Post-World War II American Fiction and White-Collar Work. Princeton & Oxford: Princeton UP, 2005.

Reich, Robert B. "The New American Frontier." The Atlantic Monthly, March 1983. 10. 11. 2009. http://www.theatlantic.com/issues/83mar/reich.htm>

Varsava, Jerry. "The 'Saturated Self': Don DeLillo on the Problem of Rogue Capitalism."

Contemporary Literature 56.1: 78-107, 2005.

Whalen, Terence. "The Future of a Commodity: Notes Toward a Critique of Cyberpunk and the Information Age." Science-Fiction Studies 19.1 (1992): 75-88.

[1]Svi prijevodi citata u tekstu su moji.

[2]Andrew Hoberek slično (ali iz ponešto drukčije perspektive) čita DeLillova Imena (The Names) iz 1982. Po njemu glavni lik romana Axton predstavlja korporacijskog radnika iz ranih osamdesetih: “Axton je američki organizacijski čovjek (organization man) oko 1982, koji u eri multinacionalki više nije ograničen na SAD” (114).

[3]Ne zaboravimo da je, po Zygmuntu Baumanu, upravo mobilnost kategorija koja u globaliziranom svijetu dijeli povlaštene od potlačenih (usp. Bauman, posebno poglavlje 4).

[4]Eric je “currency trader”. Kod nas se za ovaj posao zna koristiti izraz “fx diler”, od “foreign exchange dealer”.

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License